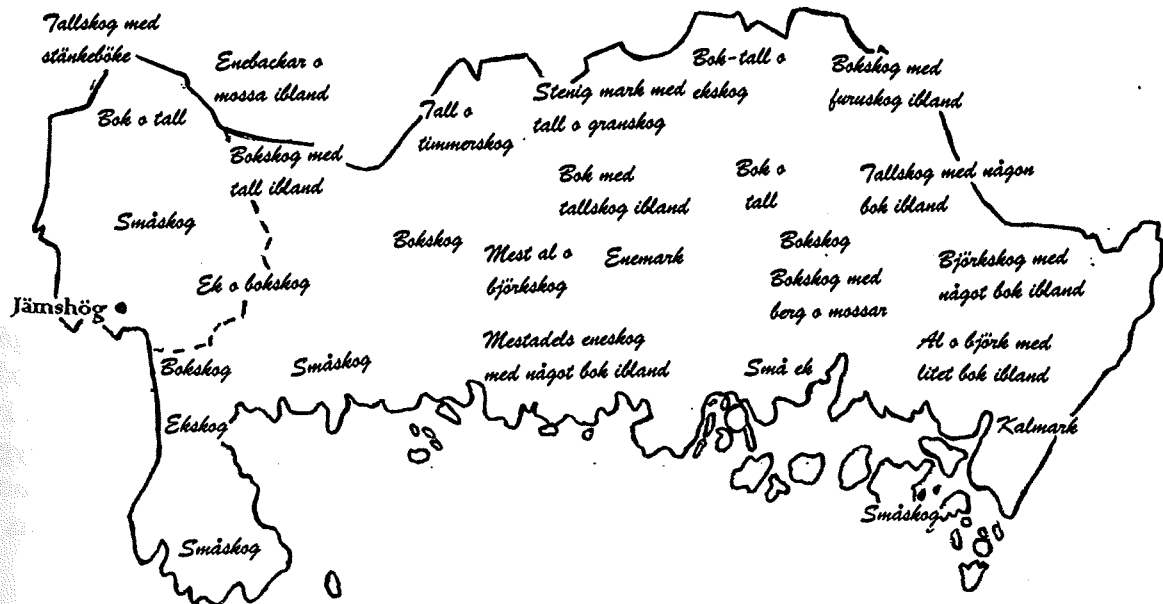

Böndernas forna nyttjande av skogen i Blekinges skogsbygder

med särskild tonvikt på Jämshögs socken i nordvästra Blekinge

Petter Gäddas karta från år 1684 över det landskap som blev svenskt 1658
(modifierad efter Lewis-Jonsson, 1992)

Essäuppgift i skogshistoria vid SLU, Umeå 1997
av Elisabet Wallsten, biologisk-geovetenskaplig linje, Stockholms Universitet

Inledning

När man läser om kulturlandskapets utveckling i södra Sverige ligger så gott som alltid fokus på slättbygderna och jordbruket. Men stora delar av södra Sverige består ju av skog! Hur levde man där? Vad levde man av? Gick skogsbönderna, liksom Karl Oskar i "Utvandrarna", och letade frenetiskt efter nya små plättar att odla upp, utan att överhuvudtaget reflektera över vad skogen i sig kunde ge?

Den svenska skogsmarken har sedan äldsta tider haft en utomordentligt stor betydelse för landets näringsliv och gårdarnas bärkraft (Nordström, 1989). Den har utgjort den stora odlingsreserven, och de bästa jordarna har successivt förändrats till åkrar, ängar och hagmarker. Skogen har lämnat ved till värme, virke till hus och hägnader, träkol till järnhanteringen och stora skogsarealer har tagits i anspråk för svedjebrukets ambulera odlingar. Skogsböndernas arbete har under hela den förindustriella tiden varit mycket mångsidigt och arbete i skogarna var väl integrerat i gårdarnas organisation och årets arbetsrytm. Inkomsterna därifrån har i många fall också haft en stor betydelse.

Syftet med denna uppsats är att titta närmare på hur bönderna levde och nyttjade skogen i Blekinges skogsbygder under de sista århundradena, och då särskilt i Jämshögs socken i nordvästra Blekinge.

Blekinges skogsbygder

Blekinge är ett av Sveriges minsta landskap. Det bildar en smal kustremsa längs Östersjön med en längd fågelvägen av omkring nio mil. Den största bredden uppgår till omkring fyra mil. Blekinge kan förenklat delas in i tre trappsteg: kustbygd i söder, dalbygd i mitten och skogsbygd i norr. Landskapet är ett botaniskt gränsland, där kust- och dalbygd ligger inom lövskogsregionen (den nemoral zonen), medan skogsbygden räknas till södra barrskogsregionen (Bergenudd et al, 1989). Inom lövskogsregionen dominerar bok och ek, medan skogsbygden idag domineras av gran och tall, tidvis med ett stort inslag av ek eller bok.

Det blekingska landskapet, som vid Smålandsgränsen ligger 100 till 150 m ö h, sänker sig långsamt ner mot Östersjön (Sjöbeck, 1950). Det småländska höglandet upplöser sig här i höjder och dalar som ger ett småskaligt, variationsrikt och tilltalande landskap. Tätortsbebyggelsen är främst koncentrerad till kusterna.

Blekinge - Danmarks vedbod

Blekinge har under långa tider varit danskt. Under 800-talet e.Kr. räknades Blekinge troligen till Sverige, men kom under 1000-talet att tillhöra Danmark och var sedan, med några få undantag, danskt ända fram till Roskildefreden år 1658 (Sjöbeck, 1950).

Blekinge var under den danska tiden en av landets skogsrikaste regioner (Fritzbøger, 1994) och kallades för "Danmarks vedbod". Vedskutor från blekingska bondehamnar trafikerade främst Köpenhamn och Skåne, men även övriga Danmark och Öland (Lewis-Jonsson, 1992).

I skogsbygden låg enkelgårdar och (ofta små) byar i öppningar i skogen, och befolkningen hade en betydlig del av sin utkomst med framställning och försäljning av träprodukter (Fritzbøger, 1994). Samtidigt spelade skogens foderresurser en stor roll, och husdjursbruket var den dominerande lantbruksformen. Husdjuren beskrevs som småvuxna, hårdiga och förnöjsamma, med kvantitativt låg avkastning, men av god kvalitet (Sjöbeck, 1950). Åkerbruket var hänvisat till små arealer, som i gengäld kunde brukas förhållandevis intensivt, tack vare gödningen från husdjuren. Men skogsbonden måste trots detta ändå ofta köpa in säd utifrån. Enligt Bo Fritzbøger (1994) beskrev Arent Berntsen på 1650-talet Blekinge enligt följande:

at surskov af fyr og gran med anden underskov af enebær, hassel, el (al), vieris (pil), birk og andet sådant er der udi stor mængde, helst og besynerlig (særskilt) mod de svenske grænser, deraf de giver temmelig landgilde (arrendeavgift) af tømmertræer eller skovvogne, fyrrebraedder (plank), enebærstager, humlestænger, vieris, koste, bast og deslige. [...]

Enligt Arent Berntsens beskrivning från 1656 hade Blekinge, vid jämförelse med Skåne, bättre tillgång till ollonskogor och invånarna hade rika möjligheter att föda upp svin på ollon (Sjöbeck, 1950).

Svensktid och snapphaneskog

Övergången till svenskt styre år 1658 medförde djupgående förändringar och bytet av landstillhörighet var inte populärt i Blekinge (Sjöbeck, 1950). Befolkningen ansågs även vara ganska svårhanterlig och obstinat i förhållandet till den svenska regimen. Ännu vid början av 1700-talet höll allmogen fast vid det gamla fäderneslandet.

En skogskarta upprättad av Petter Gädda år 1684 (se första sidan) visar att Blekinge vid början av den svenska tiden i stor utsträckning utgjordes av skogsmark, som på många håll sträckte sig ända fram till Östersjön och även berörde de större öarna och holmarna (Sjöbeck, 1950). I skogsbygden dominerade den blandade tall-bok-ek-skogen, den sk snapphaneskogen (Lewis-Jonsson, 1992).

Även efter att Blekinge blivit svenskt förblev bete i kombination med vedavverkning den dominerande markanvändningen i skogsmarkerna. Skogsbetet och uttaget av träprodukter ökade under 1700-1800-talen och "snapphaneskogen" tunnades ut och fick på många håll mer av hagmarkskaraktär. Som mest intensivt blev skogsbetet under 1800-talets folkökning och torpbebyggelse. Skogsbetet var vanligt i hela länet ända in på 1940-talet, men har sedan i stort sett försvunnit helt (Lewis-Jonsson, 1992).

Ett betydande inslag i markanvändningen i Blekinge var länge bruket att hugga rössel och bränna bråne (svedja) för att kortfristig använda skogsmarken till ett primitivt åkerbruk (Lewis-Jonsson, 1992). Under 1600-talet gjorde tekniska innovationer röjningsarbetena lättare och svedjeverksamheten på utmarken expanderade under senare delen av 1600-talet, vilket gav ett ökat tillskott av såväl spannmål och rotfrukter som bete (Nordström, 1984). Under 1700-talet kulminerade svedjebruket i Sydsverige (Nordström, 1991). Då infördes även den sk finnrågen, som grenade sig kraftigt och gav hög avkastning, 20-25 på kornet. Växtföljden på brånemarken under 1700- och 1800-talen var potatis eller rovor första året, vilka gjorde jorden lucker och lättmyllad, och råg andra året (Berg, 1981). Därefter betades marken i flera år innan

den slutligen övergavs. De sista "riktiga" brånebrasorna flammade i östra Blekinge under första världskrigets sista år. Brånemarken kan idag igenkännas på små stenhögar, i typfallet bara några mindre stenar här och var upplagda på större, till skillnad mot hackelandens och lyckodlingarnas ofta imponerande stenrösen. Det har (med en måttlig överdrift) sagts att all skog i Blekinge växer på mark, som någon gång varit bråne (Lewis-Jonsson, 1992).

Böndernas expanderande avsaluproduktion

1600-talet var ett dynamiskt århundrade då nya tekniker och ökad efterfrågan på skogsprodukter öppnade nya möjligheter för bönderna att exploatera naturtillgångarna (Nordström, 1991). Ved, pottaska och tjära dominerade skeppningslistorna från Blekingehamnar (Lewis-Jonsson, 1992). Byggnadstimmer, skeppsvirke, träredskap och andra hantverksvaror, samt kol och beck var andra efterfrågade produkter såväl inom landet som på kontinenten. Bruk och vattensågar anlades och en mängd människor - bönder, torpare, soldater och hantverkare - deltog i verksamheten (Nordström, 1991). Betydligt fler sysslade med råvaruleveranser än med själva framställningsprocessen och undan för undan blev skogsmarkerna en allt viktigare grund för gårdarnas bärkraft. Arbetet i skogen var en del av en helhet, som gav bättre existensvillkor. Antalet hemmansklyvningar i skogsbygderna ökade också kraftigt under 1600-talet (Nordström, 1989). Skogsgårdar kunde nu "klyvas" utan att bärkraften minskade tack vare utmarkernas betydande tillskott till försörjningen.

Under andra halvan av 1600-talet avverkades relativt stora mängder ekskog, dels för inhemskt bruk och dels för export till kontinenten. Mycket ek gick till skeppsbyggeri, men också till byggandet av fler försvarsanläggningar i de nyerövrade landskapen Skåne och Blekinge och vid uppbyggandet av Sveriges nya örlogshamn i Karlskrona (Johansson, 1996). I samband med beslutet att anlägga hamnen i Karlskrona gjordes en ekskogsinventering i Blekinge. Enligt denna inventering kunde det på öarna och längs kusten "finnas något, som duger till krumvirke och roteknä men intet rätt stort". Längre in i landskapet fanns dock en "skön ekeskog". Några direkta brister på ek eller mastträd verkar inte ha funnits i Sydsverige varken under 1600- eller 1700-talen (Nordström, 1994).

Pottaska var en viktig vedprodukt, som man fick genom att bränna stora bål av lövved, helst bok, i enkla stenugnar. Pottaskebränningen var hårt styrd genom särskilda licenser men minskade ändå starkt bokskogarna, till förfång för bl a stavhuggningen (till tunnor och drittlar) och svinens ollonbete (Lewis-Jonsson, 1992). Enligt Nordström (1994) verkar det som om pottaskebränningen i slutet av 1600-talet hade fått en sådan omfattning att den medfört lokal överavverkning i delar av södra Småland och Blekinge. Pottaskebränningen i Sydsverige avtog sedan markant under 1700-talets senare del.

Salpetersjudningen, lagstadgad under 1600-1700-talen som nödvändig för kruttillverkning, var en annan vedslukande process (Lewis-Jonsson, 1992). Bönderna var dels skyldiga att leverera råvaran "pissjord" från ladugårdsgolv och gödselstackar, dels ved till de öppna eldarna under de kringresande statliga salpetersjuderiernas stora kittlar. Den lagstadgade salpeterplikten övergick så småningom i en salpeterskatt, och verksamheten upphörde slutligen helt under 1800-talet.

Jämshögs socken - "på all slags skog den rikaste i Blekinge"

Jämshögs socken ligger i skogsbygden i Blekinges nordvästra hörn och gränsar till Skåne i väster och Småland i norr. I denna beskrivning omfattas den gamla Jämshögs socken, som fram till år 1865 även innefattade nuvarande Kyrkhults socken (Sjöbeck, 1950).

Under den danska tiden bildade församlingen en bondebygd utan aristokrati. Den bestod av fyra bondbyar samt ett stort antal sekundära kolonisationer. De byar och hemman som låg längst åt väster ingick under den senare delen av 1600-talet i den vidsträckta snapphanebygden. Då bestod skogarna i dessa trakter främst av ek, bok, björk och "fur", medan granen saknades (Sjöbeck, 1950).

Enligt Landshövdingeämbetet var de blekingska skogarna mycket medtagna vid 1800-talets ingång (Kronsjö, 1935). Svedjande, brännvinsbränning och vedförsäljning av stor omfattning till "skogslösa orter" anfördes särskilt. Någon trädplantering kom så gott som aldrig ifråga. Landshövding Adlersten hade på sin tid gjort vad han kunnat; han hade förbjudit svedjning och - getter. Det fanns emellertid en socken i Blekinge som fortfarande kunde uppvisa ansevärda skogar, och det var Jämshög. "Socknen är på all slags skog den rikaste i Blekinge" heter det i en dåtida skrivelse (Kronsjö, 1935). De största skogarna låg inom det nordligaste området, där de hade "mycken" till "öfverflödigt timmerskog", medan de flesta hemmanen i socknen hade "skäligen god" lövskog.

Jämshög på J J Öllers tid

En som beskrivit Jämshögs socken ingående är Jöran Johan Öller, präst i Jämshögs församling mellan 1776 och 1811 (Karlsson, 1991). I hans "Beskrifning öfver Jemshögs Sochn i Blekinge", ursprungligen utgiven år 1800, står bl a att läsa:

§5, Läget och den Naturliga beskaffenheten af denna stora Sochen är såsom merändels öfwer alt i Blekingen, emellan berg, dalar, Skogar, Insjöar och mångfaldiga så kallade gjöl eller mindre Sjöar; den är genombruten af några större Åar, och en myckenhet Bäckar; hwilket alt, i sine beständiga omväxlingar, gör belägenheten ganska behagelig, och angenäm för Ögat. [...]
§7 Skogarne bestå här, dels i Tall och Furu, samt någon Granskog; dels Bok och Eke-skogar, samt här och där Björk, hwilken på de fläste ställen upwuxit, sedan Boken blifwit nedhuggen, och dels bränd på stället, til Swedjor eller Kolning för Bruket, dels afförd til wedbrand. Wid många Hemman finnes ock den nyttiga Asken, den Bonden värderar för, Kreaturs-utfodringen, lika med Ängarne; Lönn, Lindar och aspetrån, finnes ock müst öfwer alt, hwaraf Snickarne weta betjena sig till hwarjehanda arbeten, öfwen som Bonden i allmänhet, til Körredskaper; Hasseln finnes ock här öfwer alt: men nötterne afplockas merändels i förtid. [...]

I socknen fanns vid denna tid 85 hela hemman, huvudsakligen skattehemman, men även ett fåtal krono- och utsocknes frälsehemman. Öller (1800) påpekade dock att hemmansklyvningar i senare tider hade tilltagit, så att ovan nämnda 85 hemman nu beboddes eller brukades av 406 bönder och hemmansbrukare, förutom 113 skattelagda torpare. Dessutom fanns i socknen 39 hantverkare och gärningsmän, som var sockenskräddare, skomakare, snickare, smeder och timmermän, samt 11

saltbittersjudare, sågare och mjölnare. Det fanns även en hel del sk undantagsfolk, många icke skattskrivna torpare, 116 verksamma båtsmän (varav två frälse), många avskedade båtsmän och några avskedade saltbittersjudare. Slutligen fanns även många fattighjon, bestående av gamla, ålderssvaga, sjuka, bräckliga, lytta, krymplingar, sinnessvaga, fånar och arbetsfört folk som råkat i "yttersta torftighet". Enligt Öller (1800) lär det ej i hela Skåne och Blekinge ha funnits någon församling så folkrik som Jämshög vid denna tid. Enligt 1791 års husförhörslängder bestod folkmängden då av totalt 4696 personer.

Välmåga hos den "speculative Allmogen"

Enligt Oskar Kronsjö (1935) har Jämshögsbornas dagliga bord "i allt väsentligt dukats av de tre syskonen Åkern, Ladugården och Skogen". De varor som vid sekelskiftet 1700-1800-tal främst såldes från socknen var skogsprodukter, som timmer, bjälkar och brädor, klappholts, pottaska, beck, tjära och olika typer av färdiggjorda träkärl (Öller, 1800). "Ved och träaska föres till Skåne, till utbyte mot Säd och till Öboarna eller i Skärgården mot Fiskevaror" heter det i Landshövdingeämbetsberättelsen för 1822 (Kronsjö, 1935). Även äpplen, päron och humle såldes. Dessutom såldes många slaktkreatur, oxar och kor och, i synnerhet under ollonår, tusentals svin. Svinen, som bönderna till största delen köpte i Skåne, göddes i ek- och bokskogarna, innan bönderna själva slaktade och insalta dem och slutligen sålde fläsket till kringliggande städer. Denna fläskhandel hade, enligt Öller (1800), i synnerhet under senare år, då skogen varit rikt fruktbarande, "förordsakat mycken välmåga hos en del af den speculative Allmogen", då bonden, förutom pengarna från det sålda fläsket, dessutom hade rygg, huvud, fötter, inälvor samt ister kvar för egen hushållning. Getaveln var tidvis betydande, särskilt i socknens norra del (Kronsjö, 1935). Det välsmakande köttet såldes, liksom talgen och skinnen. Getskinn, framför allt svarta sådana, var en efterfrågad handelsvara som betalades bra.

Enligt Öller (1800) gjorde kreatursaveln och timmerförsäljningen en stor del av socknens allmoge ganska förmögen. Men skogarna, i synnerhet de fruktbarande ek- och bokskogarna, hade på många ställen blivit ganska illa vårdade, dels genom stora utsyningar i äldre tider, dels genom böndernas egen markanvändning. Uthuggningar och svedjeland hade givit många kala fält och backar. Skogen blev även olovligt fälld och bränd till aska av personer som, enligt Öller (1800), redan förstört sina egna marker. Han beskriver bekymrat hur "Bönderne, hwilkas skog på detta sättet smälter småningom bort, måste ofta se härfpå med stillatigande och förargelse; ty näfwerätten wore ofta alt för äfwentyrlig, Process-vägen altför lång och kostsam, och uttagne förbud gälla ofta mindre än intet".

Bruken i Olofström och andra framväxande näringar

Förutom det skogen gav till självhushållning eller avsalu på annan ort, fanns inom Jämshögs socken även flera företag under 1700- och 1800-talen som nyttjade olika skogsprodukter. På 1720-talet anlades den första papperskvarnen invid strömmen i den dåvarande byn Holje (Sjöbeck, 1950), idag mera känt som Olofström. Papperstillverkningen pågick sedan mer eller mindre kontinuerligt ända fram till 1860-talet, då verksamheten slutligen lades ner (Kronsjö, 1935).

I nära anslutning till denna rörelse uppstod på 1730-talet Blekinges äldsta järnbruk, benämnt Petrefors (Sjöbeck, 1950). Enligt Kungliga Bergskollegiets "Privilegium" från år 1732 fanns tillstånd för en masugn, samt en stångjärns- och en kniphammare. Men någon masugn sattes aldrig upp. Enligt Kronsjö (1935) berodde detta troligen på att Holjebönderna inte ville kola. Det lär för övrigt ha varit ett utmärkande drag för hela den blekingska allmogen att den var obenägen för kolning. Skulle det bli något sådant av måste man i allmänhet anskaffa värmlänningar. Under 1750-talet bytte det då förfallna bruket ägare och blev 1758 värderat som ett "Manufactur-Werk". År 1759 inleddes Olofströmsperioden i och med att Olof Olsson d ä köpte företaget. Han fick snart fart på verksamheten igen och då detta manufakturverk var i full gång tillverkades här bl a ståltråd, spadar, billar, hästskor, spik, sågblad och vagnbeslag (Öller, 1800). Manufacturverket drevs med köpestångjärn från andra bruk, samt med lite spilljärn från olika gjuteribruk. Olof Olsson köpte även tackjärn från Nora Bergslag och Västra Bergslagen. År 1777 fick han Bergskollegii privilegium på en kopparhammare, för förädling av koppar, vilken ersatte stångjärnshammaren. Vid 1700-talets slut och 1800-talets början fanns, enligt Kronsjö (1935), följande inrättningar i Olofström: en kniphammare, "en Kopparhammare och Manufactur-Smedja", "en Walmarstamp", en sågkvarn, en mjölkvarn, ett pappersbruk, en mindre husbehovssmedja och ett färgeri.

Även hemslöjd och hantverk var i äldre tider utbrett i Jämshögs socken. Det fanns bl a snickare som gjorde mycket fina möbler, slädar och vagnar (Öller, 1800).

Jämshög har aldrig varit någon spannmålsort, allra minst i gamla dagar. Ofta måste man köpa brödsäd utifrån. Men när potatisen kom i mer allmänt bruk i början av 1790-talet förbättrades livsmedelsförsörjningen (Kronsjö, 1935). Potatisodlingen blev snart den främsta jordbruksgrenen i bygden. Mycket potatis (och ved) gick åt till brännvinsbränning, och efterhand växte även flera stärkelsefabriker upp i socknen.

I takt med att skogsbruket och träindustrin expanderade under 1800-talet minskade den sedan lång tid tillbaka så viktiga boskapsskötseln i betydelse. Sjöbeck (1950) summerar det sista århundradets utveckling i bygden enligt följande:

Stora delar av den gamla bondejorden övergingo vid slutet av 1800-talet till staten som inrättat kronoparker, vilka utmärkas av stränga allvarliga granplanteringar. Bondeklassen har försvunnit, och emigrationen till Nordamerika har varit betydande. Där fordom funnos liv och rörelse, härskar nu tystnad, och en falsk vildmarkskänsla bestämmer numera områden, där naturen tidigare varit tillgänglig och vänlig. De ekonomiska förbättringarna få vi icke gratis. De måste dyrt köpas med uppoffringen av oersättliga naturvärden, vilka icke enbart angå oss utan också kommande generationer.

Slutord

Nej, skogsbönderna i Blekinge i allmänhet och Jämshögs socken i synnerhet verkar inte ha varit lika fantasilösa och handlingsförlamade som diktens Karl Oskar. Skogen var en viktig del av gårdens totala bärkraft. Den gav ett flertal olika produkter, både till husbehov och för avsalu. Enligt prästen J J Öller blev en del av bönderna t o m ganska välbärgde, vilket stämmer dåligt med den klassiska bilden av den fattige skogsbonden.

Frågan är om inte skogsbonden ofta hade det bättre än småbönder i utpräglad jordbruksbygd. Skogsbondens inkomster från utmarken gav flera olika möjligheter att klara sig genom missväxtår, medan slättbonden utan skog stod med få alternativ om skörden slog fel. Hur situationen var för torpare och andra jordlösa grupper i skogsbygden har däremot inte studerats i denna uppsats. Det ger nog en annan bild.

Skogen har även sedan lång tid tillbaka haft stor betydelse för landet som helhet, då den gav material till statens resurskrävande försvar, olika produkter till landets inhemska näringar och goda exportinkomster. Skogsbygderna är en minst lika viktig del av Sydsveriges kulturlandskap som jordbruksbygderna och bör lyftas fram ur glömskans arkiv!

Referenser

- Berg, H. (1981). Bränna bråne - gamla svedjebruket tillfälligt tillbaka. I: Mattsson, L. Blekinges Natur. Årsbok 1981. s 77-89. Blekinge Länsförbund av Svenska Naturskyddsföreningen.
- Bergenudd, L., Hugne, K., Johansson, C. & Lundgren, U. (red). (1989). Upptäck naturen i Blekinge. Länsstyrelsen i Blekinge län. Karlskrona.
- Fritzbøger, B. (1994). Kulturskoven. Dansk skovbrug fra oldtid til nutid. Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag AS. Köpenhamn.
- Johansson, M. (1996). Ekhistoria från Blekinge och Visingsö. I: Östlund, L. Skogshistoriska essäer. s 179-183. Sveriges Lantbruksuniversitet, Umeå.
- Karlsson, J. (1991). Fromheten och faunan - om Jämshögsprästerna Öller och Kronsjö och deras beskrivningar av djuren. I: Mattsson, L. Blekinges Natur. Årsbok 1991. s 44-56. Blekinges Länsförbund av Svenska Naturskyddsföreningen.
- Kronsjö, O. (1935). Jemshögs Församling Fordom och nu. Tredje delen. Sockenkrönika. Vekerum förlag. Södra Sandby.
- Lewis-Jonsson, M. (1992). Så har skogsmarken använts - i Blekinge och på Gammalstorp. Skogsvårdsstyrelsen i Blekinge län.
- Nordström, O. (1984). Utmarken - det preindustriella samhällets potentiella resurs. I: Lenntorp, B., Rapp, A. & Törnqvist, G. Svensk Geografisk Årsbok. Årgång 60. s 86-103. Sydsvenska Geografiska Sällskapet. Lund.
- Nordström, O. (1989). Miljö- och bevarandeproblem i den sydsvenska skogsmarken. I: Hägerstrand, T., Malmström, B., Rapp, A. & Törnqvist, G. Svensk Geografisk Årsbok. Årgång 65. s 129-138. Sydsvenska Geografiska Sällskapet. Lund.
- Nordström, O. (1991). Resursen historikerna glömt. Skog & Forskning. 1/91:30-36.
- Nordström, O. (1994). Den sydsvenska skogen - en viktig faktor i en samlad bärkraftsituation. I: Hägerstrand, T., Mattsson, J.O., Törnqvist, G. & Åhman, R. Svensk Geografisk Årsbok. Årgång 70. s 50-58. Sydsvenska Geografiska Sällskapet. Lund.
- Sjöbeck, M. (1950). Blekinge. Färdvägar och vandringsstigar utgående från järnvägarna. AB Seelig & Co. Stockholm.
- Öller, J.J. (1800). Beskrifning öfwer Jemshögs Sochn i Blekinge. Faksimil 1996. Vekerums förlag. Olofström.